

קניין רוחני – היבטי ביקורת הפנים הלכה למעשה

כותבי המאמר: משה כהן, רואה חשבון *

רן מילמן, רואה חשבון *

המאמר מתבסס על תוכנית הביקורת של ה- IIA בנושא Intellectual Property.

בעידן המודרני ארגונים רבים מחזיקים בקניין רוחני כולל פטנטים, עיצובים, מותגים מסחריים, תהליכי עבודה ייחודיים ומאמרים המתפרסמים באתר האינטרנט של הארגון. ההחלטה על הצורך בהגנה על הקניין הרוחני הינה אחת מההחלטות שיש לקבל בארגון כחלק מהצורך בשמירה על נכסיו. תפקיד מבקר הפנים בארגון, המחזיק בקניין רוחני הוא:

- בחינת יכולת הארגון לזהות את הקניין הרוחני שלו;
- בחינת האופן שבו הארגון מעגן את אחיזתו החוקית בקניין הרוחני שלו;
- יכולת הארגון לשמור על הקניין הרוחני שלו.

במאמר זה נסקור את הסוגים העיקריים של הקניין הרוחני ונציין את הנקודות העיקריות בהן צריך מבקר הפנים להתחשב בעת הערכת הסיכונים המהותיים הקיימים בתהליך.

קניין רוחני הינו מונח משפטי המגדיר זכויות הקשורות בפרי יצירתו של האדם. בעוד ההגדרה הינה רחבה וכוללת מגוון רחב של נכסים, במאמר זה נתמקד בעיקריים שבהם:

- פטנטים.
- סימנים מסחריים.
- זכויות יוצרים.
- סודות מסחריים.

השלושה הראשונים הינם זכויות שניתן להגן עליהם בחוק, ברוב מדינות העולם. בניגוד אליהם, היכולת להגן על הסוד המסחרי הינה פחותה אך עדיין קיימת בחלק מהמדינות. לפני שנסקור את תהליכי עבודת הביקורת, נערוך היכרות קצרה עם נכסי הקניין הרוחני ונאמוד את ההבדלים העיקריים ביניהם.

פטנט - הינו זכות משפטית בהמצאה שאינה מאפשרת לאחרים להשתמש בהמצאה לתקופת זמן מוגבלת. זכות זו מוענקת על ידי מדינה או חבר מדינות לכל המצאה תועלתית (מכונה, תהליך ייצור וכו') או עיצוב בהתאם למידת הערך שיש בהמצאה, היצירתיות וחשוב מכל, החדשנות.

סימן מסחרי - מהווה את מקור הזיהוי הבלעדי של ספק השירותים ו/או המוצרים ומבדיל אותם מספקים/מוצרים אחרים. סימן מסחרי מתייחס למילים ייחודיות, ביטויים, עיצובים וסמלים. אין חבות לרשום את הסימן המסחרי על מנת להגן עליו בחוק, אך רישום כאמור יכול לחזק את מאמצי ההגנה המשפטיים בעת הצורך.

זכויות יוצרים - כוללים את הפרסומים המקצועיים והמקוריים של הארגון ושליחיו. זכות זאת מבוטאת בעיצוב היצירה ובצורתה האומנותית וכוללת חומרים כתובים, צילומים, אנימציות, סרטי וידאו וכדומה. בישראל, כמו

בעולם, זכויות היוצרים מעוגנות בחוק. מכאן שרישום בגוף ממשלתי או באמצעות עו"ד יכול להוות חיזוק לקו ההגנה במקרה הצורך אך אינו בהכרח נחוץ.

סוד מסחרי - הינו מידע פרטי השייך לארגון. בניגוד לשאר סוגי הקניין הרוחני החשופים לציבור, ההגנה המשפטית על קניין זה הינה קשה ומורכבת יותר משום שהחוקים השומרים עליו פחות ממוקדים מאלה השומרים על הזכויות האחרות שצוינו לעיל. מכאן שהאחריות המירבית בהגנה על זכויות אלה "נופלת" על הארגון.

במקרים רבים יכולים הסוד המסחרי והפטנט להגן על אותן היצירות ולכן, על הארגון לבחור את הדרך בה הוא שומר על הקניין שלו. בכל אחת מן האפשרויות ישנם יתרונות וחסרונות. נבחן אותם על פני שתי דוגמאות המוכרות לרוב הקוראים: תרופת הקופקסון של חברת טבע אל מול הפורמולה של קוקה קולה.

סוד מסחרי	פטנט	סוג הקניין
אין חשיפה של ההמצאה	חייב לחשוף את ההמצאה	חשיפה לציבור
בלתי מוגבלת	20 שנה. ב-2014 פגה תקופת ההגנה ומאז חברות מתחרות החלו ליצר תרופות דומות	תקופת ההגנה
חלשה	חזקה	הגנה משפטית
מידית	מרגע הגשת הבקשה לרשות הממשלתית הרלבנטית	תקפות הזכויות
אין עלויות רישום	עלויות עריכה ורישום	עלויות ראשוניות
עלויות הכרוכות בבניית מערך ארגוני המגן על סודיות היצירה	עלויות חידוש אחת לכמה שנים	משאבים הנדרשים לתחזוקה
אין הגנה מפני זה. במהלך השנים קמו לחברה מתחרים רבים המנסים לשחזר את ההצלחה (RC, פפסי וכו')	קיימת הגנה מכך בתקופת ההגנה	חיקוי הנדסי (פיתוח לאחור)

ההכנה לביקורת הפנים בנושא הקניין הרוחני צריכה להתחיל בבחירת צוות הביקורת. לאנשי הצוות חייבת להיות היכרות מעמיקה עם הארגון, הסביבה העסקית בה הוא נמצא והמדינות בהן הוא פועל. בנוסף, חברי הצוות חייבים להשיג הבנה של עולם הקניין הרוחני ולכן, חשוב כי צוות הביקורת יעבור הכשרה מקצועית בנושא. הכשרה מעין זאת יכולה לכלול קורסים וסדנאות בנושא הקניין הרוחני, שיחות עם גורמי מקצוע (לדוגמה עו"ד בתחום הרישום והליטיגציה של פטנטים), איסוף חומרים מהרשת (תוכניות ביקורת פנים, מאמרים, פרסומים של גופים מקצועיים, פורומים של אנשי מקצוע וכו'). לבסוף, ניתן לקבל מידע נוסף מהגוף המבוקר עצמו ע"י שיחות עם ההנהלה הבכירה, השתתפות בכנסים מקצועיים וקריאת חומרים פנימיים של הארגון.

ביקורת הפנים יכולה להיערך במגוון רחב של דרכים הנוגעים לקניין הרוחני בארגון. היקף הביקורת יכול לכלול אחד או יותר מהנושאים הבאים :

- ❖ יעילות תפעולית בתהליכי העבודה הקשורים בהיבטי הזיהוי, הפיתוח והניהול של הקניין הרוחני ;
- ❖ מילוי הדרישות החוזיות והאחריות הארגונית בכל הקשור בקניין הרוחני ;
- ❖ מילוי הדרישות הרגולטוריות ועמידה בחוקים הרלבנטיים באזורי הפעילות השונים ;
- ❖ ההיבט הפיננסי והחשבונאי הקשור בקניין הרוחני.

קביעת היקף הביקורת צריכה להיערך בהתאם לסקירה הראשונית של הקניין הרוחני הקיים בארגון, תהליכי העבודה הרלבנטיים וזיהוי ואמידת הסיכונים הקיימים בהם.

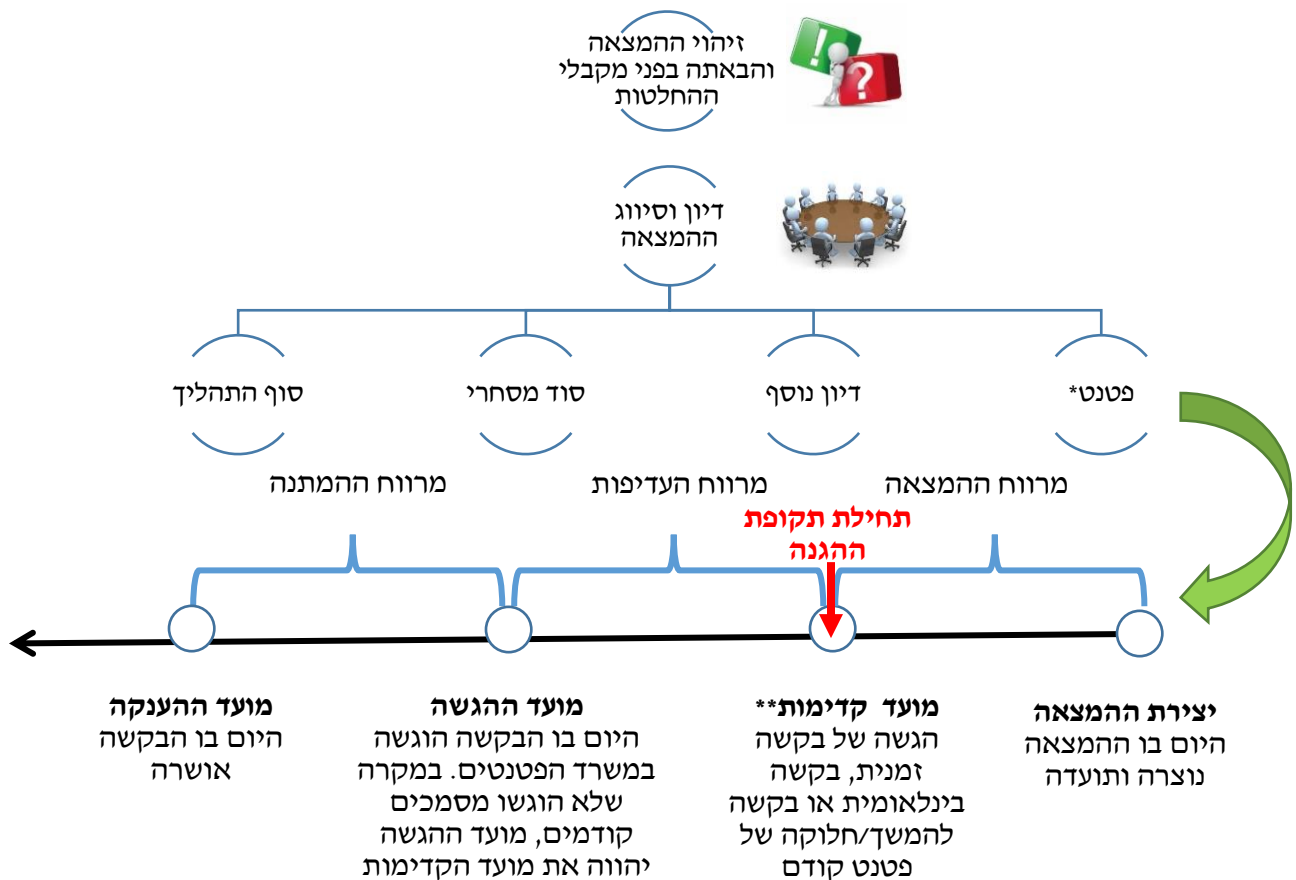
את הביקורת יש להתחיל בסקירה ראשונית של הגוף המבוקר ושל תהליכי העבודה הרלבנטיים לנושא הביקורת. סקירה זו תספק למבקר הפנים ולצוותו הבנה ראשונית של זהות האחראים על הקניין הרוחני בארגון (פנימיים וחיצוניים) ומהי המחויבות של אותם הגורמים לשימור הקניין הרוחני הקיים ולזיהוי קניין חדש שיכול להוסיף ערך לארגון. במהלך הסקירה הראשונית על המבקר לסקור ולתעד את כלל הנהלים הרלבנטיים בנושא, את המסמכים המתארים את גישת ההנהלה ואת תהליכי העבודה הקיימים בארגון. מסמכים כאלה יכולים לכלול מצגות הנהלה, דיווחים לדירקטוריון, פרוטוקולים של דיונים פנימיים, תרשימים של תהליכים פנימיים בחברה, התכתבויות פנימיות וכו'. הסקירה הראשונית תאפשר למבקר למפות את המבנה הארגוני ואת תהליכי העבודה בארגון ולהתחיל לגבש הבנה של הסיכונים בפניהם עומד הארגון והיכן נמצאות החשיפות המהותיות.

בבואו של המבקר להעריך את הבקורות הקיימות בארגון לצורך שמירה על הקניין הרוחני, חשוב שיבין כיצד הארגון מזהה את הקניין הרוחני **הפוטנציאלי** הקיים בו ואת התהליך שהארגון מקיים לצורך הפיכתו לנכס. זיהוי הקניין הרוחני הינו תהליך מתמשך הדורש השקעת משאבים של הארגון. על המבקר לבחון האם קיימים תהליכי עבודה ונהלים סדורים המאפשרים את זיהוי הקניין שנוצר והעברתו לגורמים האמונים על כך לצורך "תפיסתו". הקניין הרוחני יכול להיווצר במחלקות שונות בארגון. מחלקת מו"פ יכולה ליצור פיתוח חדש למוצר קיים, מחלקת פיתוח עסקי יכולה לחתום על חוזה לשיתוף פעולה עם ארגון אחר לצורך פיתוח משותף של מוצר חדש ומחלקת השיווק יכולה לפרסם ידיעה באתר הארגון החושפת פרטים על המוצר החדש של החברה. במקרים אלו, גלומות חשיפות רבות לגניבת ההמצאה ע"י גורמים חיצוניים או פנימיים. היכולת של הארגון לזהות את הקניין הרוחני שלו וליצור תהליכים המאפשרים לו בקרות מונעות ובזמן אמת, תאפשר לו להגן על נכסיו. באופן זה, תפיסת הקניין הרוחני ושיוכו לארגון יכולה להיעשות בצעדים פשוטים כגון :

- ❖ החתמת אנשי הפיתוח על חוזים המשמרים את הזכויות בקניין הרוחני לארגון.
- ❖ רישום מהיר של הקניין הרוחני או שמירה על סודיותו.
- ❖ חוזים עם צד שלישי המבטיחים שמירה על זכויות הארגון בהמצאות משותפות עתידיות.
- ❖ נהלי עבודה סדורים המונעים פרסומים של מידע חסוי.
- ❖ הדרכות שוטפות וריענון הידע של העובדים בדבר החשיבות של הקניין הרוחני בארגון.

יש לוודא כי הארגון יודע מה שייך לו ומתחזק רשימת מלאי הכוללת את כלל החוזים והרישיונות הקיימים ואת המידע הרלבנטי לגביהם. לצורך כך, על המבקר להכיר את תהליך "תפיסת" הקניין הרוחני בארגון.

מרגע זיהוי הקניין הרוחני הפוטנציאלי, הארגון צריך לקבל שורת החלטות שתקבע כיצד יש לטפל בו. אפשרויות אלה תלויות בבדיקות מקדימות שהארגון צריך לעשות בדבר החופש ליצור (FTO) ובכך לוודא אי הפרה של זכויות על הקניין של ארגונים אחרים. בהמשך, הארגון צריך לקבל שורה של החלטות בדבר האופן שבו יש לשמור על הקניין הרוחני (לדוגמה פטנט או סוד מסחרי) ובאילו מדינות (במידה ובחר לרשום כפטנט). במקרה של פטנט, ישנה חשיבות עליונה למועד ההגשה. מועד זה יוכל לקבוע את הזכאות לפטנט במקרה של קיום המצאות דומות. להלן תרשים לדוגמא לתהליך שעובר פטנט מההמצאה ועד לקבלת הפטנט:

- * הדוגמה לעיל של **מסלול הפטנט** מייצגת את תהליך קליטת הבקשה ועיבודה ברשות הפטנטים של ארה"ב ה-USPTO
- ** ישנם מספר אפשרויות להגיש בקשה ראשונית לפטנט, לכל אחת מהן ישנם יתרונות, חסרונות ועלויות שונות. חשוב כי לארגון תהיה מתודולוגיה ברורה לאופן שבו הוא קובע כיצד להגיש את הבקשה לפטנט:
- **בקשה זמנית** יכולה להיות מוגשת באופן חלקי ובעצם מאפשרת לארגון טווח זמן של שנה להכין את כל המסמכים הנדרשים לצורך הגשה מלאה לפטנט. באופן זה שומר הארגון על זכויותיו בפטנט בתקופה זו.
  - **בקשה בינלאומית** ב-PCT מאפשרת הגנה לפטנט במספר המדינות החברות בארגון זה ללא צורך בהגשה נפרדת בכל אחת מהמדינות.
  - **בקשה להמשך/חלוקה של פטנט קודם** – בקשה שמוגשת כבקשת המשך לפטנט שאושר ועונה על הצורך לרשום פטנט המשך או לחלק את הפטנט הקיים למספר פטנטים.

לצורך קבלת נקודות מידוד, ניתן להיעזר במדדים המתפרסמים באתרים של הרשויות השונות. כך לדוגמה ניתן לראות מהו הזמן הממוצע שלוקח ל-USPTO להחזיר למגיש הבקשה את הפעולה המשודרת הראשונה שנגשתה בהקשר לבקשה שלו. יש לציין שתשובה זו יכולה להיות בקשה לחומרים נוספים ואו שינוי בבקשה. בכל מקרה, אי קבלת כל תשובה בנושא הפנייה בטווח זמן זה צריכה להדליק נורות אדומות בארגון.

מטרת המבקר הינה לבחון את תהליכי קבלת ההחלטות, הביצוע והמעקב בארגון. כחלק מזה יכול המבקר לבחון:

- האם ההנהלה מקיימת דיון לזיהוי הקניין הרוחני, לסיווגו ולאופן הטיפול בו – מועד ההגשה, מקום ההגשה הגיאוגרפי וכו'.
- האם הארגון מיישם באופן נאות את ההחלטות שהתקבלו ע"י ההנהלה בדרך, בזמן ובמקום שנקבעו.
- מהו הזמן בין יצירת ההמצאה לבין הגשתה לרשויות.
- האם מתנהל מעקב סדור ומתועד אחר השלבים שבהם נמצא הקניין הרוחני בדרך לקבלת הפטנט.
- מהם הזמנים בין שלב לשלב מיום ההגשה ועד ליום קבלת הפטנט.

לעיתים יבחר הארגון לא לרשום את ההמצאה כפטנט ולשמור אותה כסוד מסחרי. אין זה אומר שבמקרה זה לא צריך להחזיק תיעוד להמצאה. על מבקר הפנים לבחון את היכולת של הארגון לזהות, לתעד ולשמור על הסודות המסחריים שלו. בתוך כך, על המבקר לבחון כי כל מי שחשף לסודות המסחריים לרבות, עובדים, קבלני משנה וספקים חתומים על מסמכים משפטיים תקפים המחייבים על שמירת הסודיות. להלן דוגמה למדגם ביקורת הרלבנטי למשאבי האנוש בחברה:

#	צעדי הביקורת	הפנייה לנייר עבודה	אחראי מצוות הביקורת	הערות הביקורת
1	השג רשימה של כל האנשים בארגון המעורבים בכל דרך בקניין הרוחני			
2	בחר דגימה מתוך רשימת העובדים המעורבים בקניין הרוחני			
3	בצע סקירה של החוזים עם העובדים בדגימה לצורך קביעת תנאי הבעלות והמחויבות לסודיות בכל הקשור לנושא הקניין הרוחני שבבעלות או מפותח ע"י הארגון			
4	בחן האם העובדים חתמו על התנאים בחוזה המתייחסים לבעלות ו/או סודיות של הקניין הרוחני			
5	סקור את הנהלים הרלבנטיים בארגון המבטיחים כי הנוהל והחוזים הינם מקיפים והולמים את מדיניות הארגון ומטרותיו			
6	ודא כי אחת לתקופה העובדים בארגון חותמים על מסמך המצהיר על היכרות עם נהלי הארגון הרלבנטיים			
7	ראיין עובדים בארגון על מנת לוודא כי הם מכירים את נהלי הארגון ואת מחויבותם החוזית			
8	חקור האם מישהו מהעובדים המרואיינים מכיר תרחיש של זליגה כלשהי של קניין רוחני אל מחוץ לארגון ע"י עובדים בהווה או בעבר			
9	השווה בין המדיניות, הנהלים והחוזים בארגון לבין אלה הקיימים בארגונים אחרים בתעשייה, על מנת לקבוע את התאמתם וסבירותם			

בעוד שלכל ארגון קיימים סיכונים הקשורים בפעילות הייחודית שלו, ישנן מספר חשיפות הרלבנטיות לכל ארגון המחזיק בקניין רוחני. חשיפות אלה כוללות בין היתר, גניבת קניין רוחני, כישלון ברישום הקניין או בחידוש הרישיון שלו וחוסר בתקשורת בארגון בין גופים וממשקים שונים היוצרים קניין רוחני לבין אלה האמונים על השמירה עליו. על המבקר לודא כי מדיניות ונהלי הארגון נותנים מענה לסיכונים אלה. מלבד לזיהוי הסיכונים בתהליך, ביקורת הפנים בנושא הקניין הרוחני יכולה להפנות את תשומת הלב של ההנהלה להזדמנויות הקיימות בו. אחת כזאת ניתן למצוא בבחינת החופש ליצור שהוזכרה לעיל. בעוד הבדיקה נועדה לצורך בחינה של אי קיום המצאות קודמות, היא יכולה לתת להנהלה תמונה על מצב התחרות בשוק, הבנת הטרנדים הקיימים לפי איזור גיאוגרפי וטכנולוגי וזיהוי כשרונות בתעשייה.

חשוב לזכור שבעולם של ממצאים שמתחדש כל הזמן, זיהוי החולשות בתהליך הקניין הרוחני הינו תהליך מתמשך אשר יש לבחון אחת לתקופה. בעולם כזה, עבודת מבקר הפנים הינה להתעדכן בהתפתחויות החלות בארגון עצמו, בסביבה העסקית שלו וברגולציה ולוודא כי הארגון מתאים את הבקורות שלו לשינויים החלים בהם.

*הכותבים הינם שותף מנהל ומנג'ר ממשרד רואי חשבון חייקין כהן רובין ושות'.